

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет будівництва і архітектури

АЙЛКОВА ГАННА ВІТОЛЬДІВНА

УДК 711.554

**МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПЛАНУВАННЯ ТЕРИТОРІЇ
РЕГІОНІВ УКРАЇНИ**

05.23.20 – Містобудування та територіальне планування

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата технічних наук

Київ - 2015

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Київському національному університеті будівництва і архітектури, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник доктор технічних наук, доцент
Плешкановська Алла Михайлівна, Київський національний університет будівництва і архітектури, професор кафедри міського господарства

Офіційні опоненти: доктор технічних наук, професор
Габрель Микола Михайлович, Національний університет «Львівська політехніка», завідувач кафедри архітектурного проектування

кандидат технічних наук,
Кришток Тетяна Володимирівна, ДП Український науково-дослідний і проектний інститут цивільного будівництва «УКРНДПЦИВІЛЬБУД», заступник директора з наукової роботи

Захист відбудеться «__»_____ 2015 р., о __ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.056.09 у Київському національному університеті будівництва і архітектури за адресою: 03680, м. Київ, Повітрофлотський проспект, 31, ауд. 466

З дисертацією можна ознайомитись у науково-технічній бібліотеці Київського національного університету будівництва і архітектури за адресою: 03680, м. Київ, Повітрофлотський проспект, 31

Автореферат розісланий «__»_____ 2015 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради Д 26.056.09

О.П.Ісаєв

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Проблема оптимізації життєвого середовища, незалежно від рівня його просторової ієрархії, сьогодні є найбільш актуальною для України. Насамперед це стосується містобудівних аспектів планувальної та функціонально-територіальної організації регіональних систем (областей, адміністративних районів, міжобласних та міжрайонних систем розселення).

Дослідження засвідчують, що рівень архітектурно-планувальної організації регіону в наш час стає стратегічним чинником для функціонування всієї демо-екосистеми «Людина-Середовище».

Виконання схем планування територій регіонального рівня, виходячи з позицій сталого розвитку регіонів, є однією зі складових процесу обґрунтування ефективного використання території окремого регіону, що, в свою чергу, є однією з найактуальніших задач регіонального планування, особливо, виходячи з положень сучасної державної політики, яка основні акценти розвитку та стабільного функціонування територій переносить на регіональний та місцевий рівень. Крім того, впровадження сучасних методів та методик планування територій на рівні регіонів дозволить на перспективу приймати такі рішення по перерозподілу та зонуванню території, які б створили умови для найбільш раціонального використання всього ресурсного потенціалу регіону та його сталого розвитку.

Для досягнення необхідного результату упорядкованої реструктуризації народногосподарського комплексу та ефективної трансформації системи розселення, необхідним є проведення дослідження, результатами якого має стати розуміння сучасних закономірностей і тенденцій соціально-економічного екологоорієнтованого розвитку регіонів, а також розроблення методів і рекомендацій щодо перспективного розвитку регіонів на базі їх ресурсного потенціалу відповідно до задач сталого розвитку з використанням вітчизняного та зарубіжного досвіду у сфері планування території на регіональному рівні.

Теоретична концепція дисертаційного дослідження спирається на:

- ***роботи з питань проблематики розвитку регіонів та регіональної політики на різних етапах розвитку суспільства та містобудівної науки*** – Ю.М. Білоконя, Д.І. Богорада, Б.В. Буркінського, Т. Веблена, М. Вебера, В. Вольчик, Б.М. Данилишина, У. Ізарда, А.С. Ізраїлевича, Р.І. Капелюшнікова, А. Кібла, А.В. Кірдіна, В. Крісталлера, В.Р. Крогнуса, Ф.М. Лістенгурта, Г.О. Малояна, К.В. Мезенцева, Д. Норта, О. Олейника, Я.Б. Олійника, Е.Н. Перцика, П.М. Першина, К. Поланьї, І.С. Савченко, А. Шастітко, О. Уільямсона, Ф. Хайєка, Г.Й. Фільварова, І.О. Фоміна, Г.С. Юсіна та ін.;
- ***роботи, в яких розглядаються економіко-географічні аспекти та проблеми еколого-орієнтованого розвитку регіонів та природокористування***, І.К. Бистрякова, В.М. Вадимова, О.О. Веклич, В.В. Владімірова, М.Д. Гродзинського, Є.Є. Ключніченко, Я.В. Ковалю, В.С. Міщенко, В.І. Нудельмана, Н.В. Павліхи, В.І. Павлова, Ю.М. Палехи, Н.В. Пахомової, Т.Ф. Панченко, К.К. Ріхтера, Б.В. Солухи, І.І. Устінової, С.К. Харічкова,

- В.С. Хачатурова, М.А. Хвесика, Є.В. Хлобистова, С.Б. Чистякової та інші;
- **науково-методичні засади з питань розвитку містобудівних систем та з питань землекористування визначені в роботах:** Е.Б. Алаєва, М.М. Габреля, В.Г. Давидовича, К. Доксіадіса, М.І. Долішнього, М.М. Дьоміна, В.М. Іваницького, М.М. Кушніренко, Б. Маліша, Н.І. Наймарка, А.П. Осітнянко, Н.В. Островського, О.С. Петраковської, А.М. Плешкановської, І.М. Прибиткової, М.І. Фащевського, М.О. Хауке, Л.Г. Чернюк та інші.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Виконане дослідження має безпосередній зв'язок з галузевими програмами в області містобудування та регіонального планування, які виконуються в розвиток Указу Президента «Про пріоритетні завдання у сфері містобудування» (№ 422/97 від 13.05.1997 р.), Законів України «Про основи містобудування» (№2780-ХІІ від 16.22.1992 р.), «Про регулювання містобудівної діяльності» (№ 3038-УІ від 17.02.2011 р.), «Про Генеральну схему планування території України» (№3059-ІІІ від 07.02.2002 р.), «Про екологічну мережу» (№1864-ІV від 24.06.2004 р.).

Тема дисертаційного дослідження безпосередньо пов'язана з планами та роботами провідних науково-дослідних і проектних установ – ДП Український науково-дослідний інститут проектування міст «Діпромісто» імені Ю.М. Білоконя, а саме.

- «Генеральна схема планування території України» (2000 р.);
- «Схема районного планування Черкаської області» (2002 р.);
- «Концепція...» та «Схема планування території Волинської області» (2006р., 2010 р.);
- «Схема планування території Полтавської області» (2012р.);
- «Схеми планування території Кременчуцького, Козельщинського, Миргородського районів Полтавської області» (2011, 2012, 2014);
- «Схема планування Іваничівського району Волинської області» (2014);
- Розробка ДБН Б.1.1-13:2012 «Склад та зміст містобудівної документації на державному та регіональному рівнях» (2012 р.).

Мета і завдання дослідження.

Мета дослідження полягає в удосконаленні методичного апарату виконання робіт з планування територій на регіональному рівні.

У відповідності до поставленої мети визначені наступні *завдання дослідження*:

- провести ретроспективний аналіз зарубіжної та вітчизняної практики виконання робіт з планування територій на регіональному рівні з визначенням їх пріоритетів та характерних особливостей;
- визначити основні проблеми розвитку регіонів України на сучасному етапі;
- дослідити властивості складних соціально-просторових систем, в тому числі, і регіональних містобудівних систем (РМС);
- дослідити закономірності, принципи, критерії та фактори, що забезпечують сталий розвиток регіонів;
- узагальнити методи і моделі розроблення схем планування території

регіонів та розробити уніфіковану структурну модель виконання таких робіт;

- провести апробацію застосування уніфікованої структурної моделі на регіонах різного типу.

Об'єкт дослідження – регіон як складна динамічна містобудівна система; територія регіонів (областей, районів, міжобласних та міжрайонних систем розселення) України.

Предмет дослідження – теоретико-методичні засади планування території регіонів України з урахуванням закономірностей сталого розвитку.

Методи дослідження ґрунтуються на методологічних принципах загальної теорії систем, системному підході до аналізу розвитку регіонів. Використані загальнонаукові методи: аналіз, синтез, порівняння, математичне моделювання. В дослідженні також використані методи досягнення: екологічного балансу по репродуктивній спроможності ґрунтів І.І. Устінової, метод визначення репродуктивної спроможності території області по атмосферному кисню, а також по водних ресурсах, включаючи поверхневі і підземні, І.К. Бистрякова.

Інформаційною базою дослідження стали дані проектних та методичних матеріалів, розроблених інститутами «Діпромісто», Урбаністики, а також роботи вітчизняних і зарубіжних авторів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в наступному:

- виявлені закономірності еволюційних змін пріоритетів при розробленні проектної документації регіонального рівня;
- узагальнені принципи, фактори та критерії сталого розвитку регіонів України в сучасних умовах;
- суттєво розширено методичний апарат оцінки ресурсного потенціалу територій регіонів. Вперше в систему оцінки введено аналіз геопатогенних та солуберогенних факторів;
- вперше створено уніфіковану модель виконання схем планування території регіонів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання виявлених закономірностей містобудівного розвитку регіональних містобудівних систем і похідних звідси методологічних принципів, методів, прийомів і засобів при розробці схем планування території регіонального рівня (області, сукупність або частини областей, райони, сукупність або частина районів). Визначення рамкових умов та режимів використання території дає можливість використовувати їх при розробленні регіональних програм соціально-економічного розвитку та місцевих програм територіальних громад. Крім того, вказані режими використання території можуть бути базовими при підготовці програм та інвестиційних конкурсів для забезпечення розвитку конкретних територій, а також бути для виготовлення інвестиційного паспорту регіону.

Результати дослідження можуть бути використані при проведенні лекційних курсів щодо управління територіями (управління розвитком міст, планування території, законодавча база) та при виконанні дипломних проектів.

Особистий внесок здобувача. Всі наукові результати, викладені в дисертації, отримані автором особисто, що підтверджується одноосібними публікаціями з ключових аспектів проблеми.

В публікаціях у співавторстві здобувачеві належить: у [4] містобудівний аналіз території області з виявленням зон геопатогенезу, питання експертної оцінки територій деструктивних зон, у [6] аналіз потоків та розподілу інформації, містобудівні аспекти управління територіями при використанні ГІС-технологій.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати дослідження доповідались автором на щорічних науково-практичних конференціях КНУБА, м. Київ, протягом 2004-2013 рр.; Науково-практичній конференції «Ефективне використання природно-ресурсного потенціалу як чинник оптимізації просторового розвитку регіонів» (Луцьк 9-10 вересня 2004 р.), Першій Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції 1-5 березня 2005 року, Київ, Міжнародній конференції «Научно-методическое и практическое обеспечение градостроительства, территориального и стратегического планирования», м. Макіївка 15-16 травня 2014 г., V Міжнародній науковій конференції «Проблемы природопользования и экологическая ситуация в Европейской России и сопредельных странах», м. Белгород, 23-28 жовтня 2013 р., на Міжнародній підсумковій конференції проекту «GIS через кордон – спільна платформа просторового управління в Єврозоні «Буг», м. Хелм (Люблінське воєводство, Польща), 22-24 січня 2015 р.

Публікації. Основні результати і висновки роботи знайшли своє відображення в 12 друкованих працях (в тому числі 10 одноосібних), що опубліковані у фахових виданнях, затверджених у переліку ДАК України (8 статей), в українському наукометричному виданні, акредитованому в міжнародних наукометричних базах даних SCOPUS та WEB of SCIENCE (1 стаття), в інших технічних виданнях (1 стаття), публікаціях за матеріалами конференцій (2 статті).

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 236 сторінок, із них - 143 сторінки основного тексту. В тексті міститься 35 графічних ілюстрацій, з них 27 на окремих сторінках, 2 таблиці, список використаних джерел із 185 найменувань на 16 сторінок та додатки на 47 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі розглянуті проблеми територіальної організації країни та окремих її територіальних одиниць. Найбільш організованою завжди є та територія, в межах якої рівень протиріччя між головними елементами – населенням, виробництвом та природою зведено до мінімуму. Досягти такого результату можливо лише за рахунок оптимальної організації управління та суспільства, націлених на вдосконалення просторових систем розселення та вирішення проблем їх просторового розвитку.

Основним містобудівним документом планувального розвитку регіонів, або сукупності окремих адміністративних одиниць є схеми планування їх територій.

Одним із ключових моментів виконання містобудівних робіт з планування територій на регіональному рівні є їх методологічне та методичне забезпечення, побудоване на принципах, що визначають напрямки розвитку сучасного суспільства в Україні.

В першому розділі – «Еволюція цільових концепцій планування територій на регіональному рівні» проаналізований досвід планування територій регіонів в світовій практиці проектування, наданий ретроспективний аналіз робіт з планування території, починаючи з самих перших і закінчуючи сучасними розробками. Незалежно від держав, на території яких проводилися роботи з планування територій, є можливість прослідкувати еволюційні зміни в методології, постановці мети, задач, та методів виконання цих робіт, які притаманні тому чи іншому періоду формування суспільства. Автор пропонує виділити декілька етапів за вказаними ознаками (рис.1).

1) **руральний** – цільова спрямованість діяльності цього періоду щодо упорядкування територій спрямована на підвищення сільськогосподарської продуктивності та стабільності на базі використання природнокліматичних ресурсів;

2) **територіально-адміністративний** – формування систем розселення та транспортних шляхів з метою закріплення державної присутності на нових землях:

- IУ-I ст. до Р.Х. – імперія Олександра Македонського;
- I-ІУ ст. після Р.Х. – Римська імперія;
- ХVІ-ХVІІІ ст. після Р.Х. – Європейські країни (басейни р. Арно, Рейна, Луари, регіон північного узбережжя Чорного моря).

Рис. 1. Еволюційні етапи зміни цільових концепцій

3) **раннє виробничий** – кінець XIX ст. – початок XX ст. Санація вже забудованої території, особливо, промислової, її впорядкування та озеленення;

4) **індустріальний:**

– 20-30 роки XX ст. – експлуатація природних ресурсів без вирішення соціальних проблем, забезпечення зручності технологічного процесу;

– 30-40 роки XX ст. – експлуатація природних ресурсів, забезпечення зручності технологічних процесів, спроба вирішення мінімальних соціальних задач без вирішення екологічних проблем;

– 40-50 роки XX ст. – досягнення балансу екологічних, соціальних і виробничих потреб, вирішення екологічних питань, але домінантними лишаються питання виробництва;

5) **постіндустріальний:**

– 60-70 роки – вирішення соціальних, гуманітарних проблем, яким починають підпорядковуватись виробничі проблеми, тобто, розміщення виробництва на фоні вирішення екологічних проблем.

– 80-90 роки – на перший план виходять екологічні задачі, соціальне забезпечення населення та впровадження нових технологій.

6) **екологоорієнтований** – кінець XX ст. – початок XXI ст. – забезпечення сталого розвитку територій та населених пунктів.

Вважається, що наступний період в містобудуванні буде відзначатися культурологічною парадигмою. В дослідженні проведено порівняльний аналіз довгострокових цілей планування територій регіонального рівня при плановому господарстві та на сучасному етапі розвитку суспільства (рис. 2).

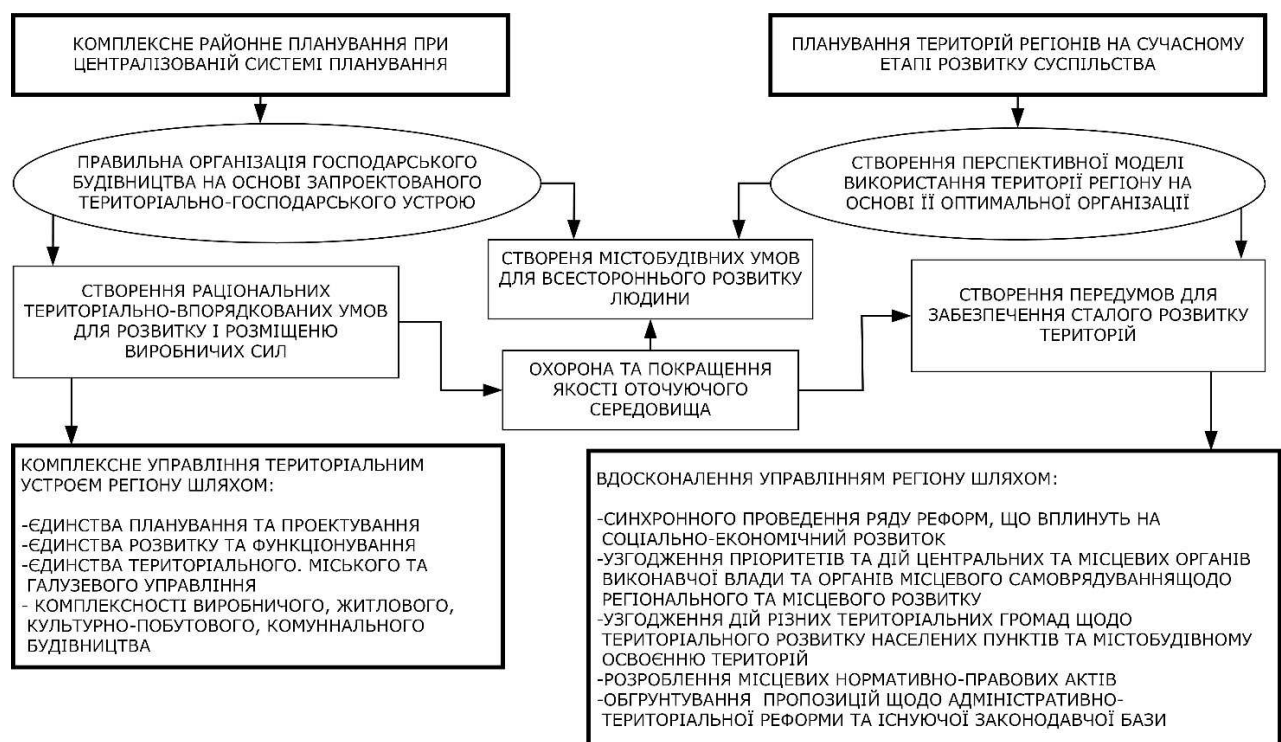

Рис.2. Порівняльний аналіз довгострокових цілей

У другому розділі «**Структуризація факторів та критеріїв сталого розвитку регіонів**» розглянутий регіон як складна динамічна містобудівна система (РМС), визначені основні критерії, принципи та фактори, що забезпечують сталий розвиток РМС.

До основних властивостей та ознак РМС віднесені: територіальна визначеність і географічна конкретність; інерційність системи; цілісність, складність та органічність системи; стохастичність, централізація; ієрархічна організація системи, поліієрархічність; нерівномірність розвитку окремих компонентів; наявність системи обмежень; конфліктність; адаптивність системи; самоорганізація системи.

До особливостей управління системою віднесені: необхідність вибору пріоритетів; неможливість експерименту; великий лаг запізнення; неможливість передбачити результат.

В роботі наводиться опис математичної моделі регіональної системи, а також виявлені основні принципи забезпечення умов сталого розвитку РМС.

Встановлено, що для **досягнення умов сталого розвитку, на рівні регіону** необхідно звести до мінімуму існуючі і попередити потенційно можливі конфлікти, що можливо лише за рахунок створення гнучкої системи управління територією завдяки встановленню певних *рамкових умов розвитку*, в межах яких, і тільки в них, зможе розвиватися дана регіональна система.

Обмеження, встановлені на певній території, повинні закріплюватися законодавчо та бути найбільш жорсткими, оскільки від їх дотримання можуть, в цілому, залежати умови виживання певного регіону. Такі обмеження та рамки можуть вводитись для екологічного, історико-культурного потенціалу, санітарно-гігієнічних факторів, вимог до технологічних процесів і т. ін.

В роботі встановлено, основні **принципи** сталого розвитку регіонів та **критерії забезпечення сталого розвитку регіонів**, а саме:

1. *Територія регіону повинна мати високу екологічну ефективність, що має бути реалізованою на трьох рівнях: на макрорівні, мезорівні та мікрорівні*

2. *Регіон повинен характеризуватися високою техніко-економічною ефективністю*

3. *Регіон повинен мати високу соціальну ефективність*

4. *В регіоні повинен бути реалізований принцип культурної ефективності.*

5. *Регіон повинен характеризуватися ефективністю регіональної планувальної структури*

6. *Регіон має бути керованим з високим рівнем ефективності управлінських рішень на підставі створення механізму єдиної системи планування та управління процесами регіонального розвитку на всіх рівнях.*

На думку автора, найбільш вагомими факторами, що впливають на розвиток РМС та формування планувальної структури території регіонів є: геополітичне положення, природа - кліматичні, соціально-економічні, екологічні, історико-культурологічні (рис 3).

В третьому розділі «**Методи і моделі розроблення схем планування території регіонального рівня**» представлено загальний методичний підхід до виконання схем планування територій (СПТ) на сучасному етапі, принципи

формування моделі екологоорієнтованого розвитку РМС та визначені шляхи реалізації моделі розвитку РМС.

Головною метою розробки СПТ регіонів, в сучасних умовах, є створення перспективної програми використання його території на основі її оптимальної організації, яка б відповідала основним принципам регіональної політики України і сприяла створенню умов для сталого розвитку території регіону.

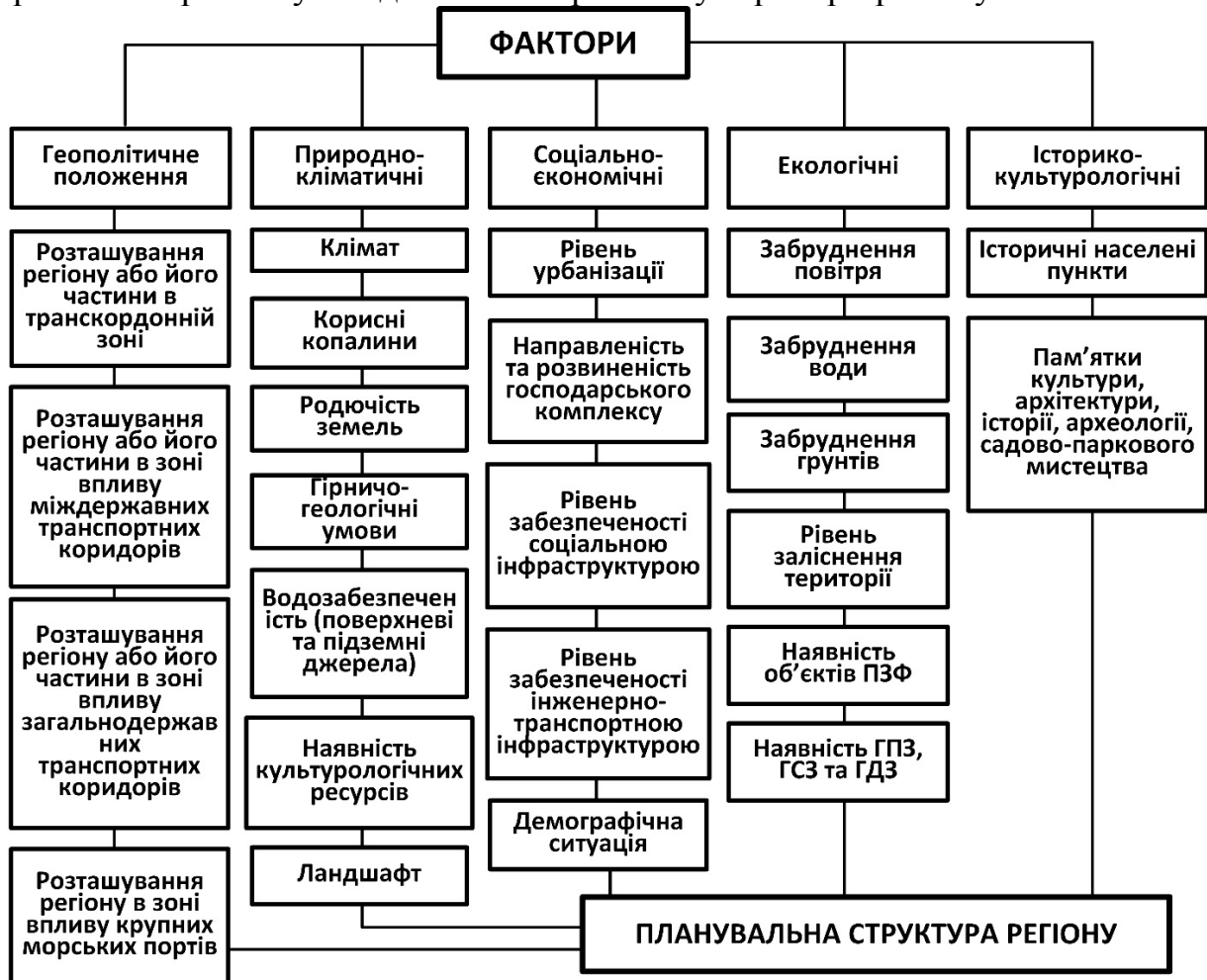

Рис.3. Фактори, що впливають на розвиток планувальної структури регіону

В загальному вигляді виконання робіт для СПТ можна представити в такому вигляді (таблиця 1).

Таблиця 1

Етапи виконання робіт регіонального рівня

Етапи виконання		Вміст розділів
Концепція розвитку регіону (без визначення термінів реалізації)		
1	Інформаційно-аналітичний	Характеристика сучасного стану. Діагноз проблемних ситуацій
2	Аналітично-прогнозний (бачення майбутнього)	Причинно-наслідковий аналіз (SWOT); соціально-економічного обґрунтування територіального розвитку.
	Програмно-цільовий	“Місія” регіону та напрями розвитку.

<i>Схема планування території регіону (термін реалізації – 20-25 років)</i>		
3	Конструктивний	Пропозиції щодо просторового розвитку регіону; плани функціонального розвитку; пропозиції щодо розвитку окремих елементів.
4	Оперативний (реалізація)	Завдання та заходи щодо реалізації просторового розвитку регіону.

На початковому, **інформаційно-аналітичному етапі**, надається характеристика та пофакторна комплексна оцінка існуючого стану території регіону.

Аналіз соціально-економічного та містобудівного розвитку території регіону здійснюється за системою індикативних показників, які характеризують наявний потенціал розвитку та розкривають досягнутий ними рівень соціально-економічного, екологічного та планувального розвитку на фоні середньодержавних показників та у розрізі окремих адміністративно-територіальних одиниць (таксонів) (рис.6-8).

На **аналітично-прогнозному етапі** уточнюються основні проблеми та проблемні ареали на території регіону, а також території, освоєння яких може сприяти економічному розвитку регіону. На цьому ж етапі визначається «місія» регіону, надаються пропозиції по формуванню моделі усталеного екологозбалансованого розвитку регіону в розрізі районів. На цьому ж етапі проводиться аналіз містобудівної та проектної документації, яка раніше виконувалась для даного регіону.

На третьому, **конструктивному**, етапі виконання роботи, відбувається оптимізація екологічного, історико-культурного та планувального каркасу та надаються пропозиції по функціональному зонуванні території регіону. Встановлюються регламенти та режими використання окремих зон території регіону та визначаються містобудівні заходи по охороні навколишнього середовища.

На останньому, **оперативному**, етапі розроблення схеми планування території регіону надаються пропозиції щодо реалізації запропонованої моделі сталого розвитку регіону та етапність здійснення проектних пропозицій.

В рамках підрозділу „Методи формування просторово-територіальної моделі еколого-орієнтованого розвитку регіону” наведені шляхи вирішення наступних завдань:

- визначення екологічної ємності території регіону з оцінкою основних видів екологічного ресурсу;
- надання пропозицій щодо формування екологічного каркасу з встановленням еколого-орієнтованих режимів використання території регіону;
- проведення укрупненого аналізу і надання пропозицій щодо еколого-орієнтованого упорядкування господарського комплексу регіону з урахуванням сучасних моделей соціально-економічного розвитку територій (рис. 9).

На рисунках 4 та 5 представлено структурну модель виконання робіт з планування територій регіонального рівня, яка виявляє основні розділи, етапи та послідовність виконання робіт з планування території регіону:

– послідовність та етапи виконання концепції планування території регіону (як самостійної роботи або як розділу Схеми планування території) з визначенням основних передумов, параметрів та напрямків розвитку регіону (рис. 4);

– послідовність та етапи виконання власне Схеми планування території регіону, яка базується на концепції його розвитку і в якій надаються пропозиції щодо перспектив розвитку і у розрізі окремих адміністративних районів або територій (рис. 5).

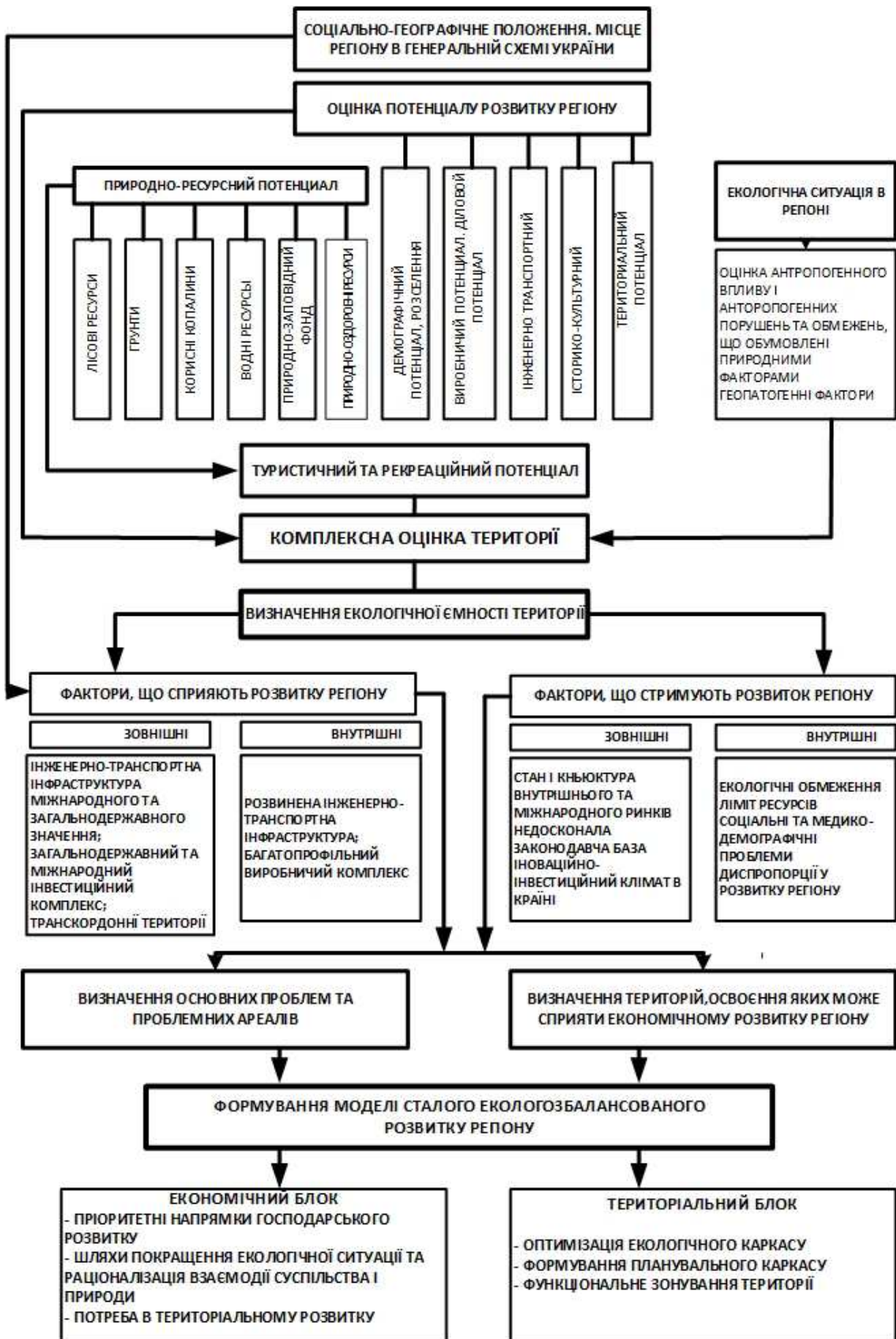

Рис.4. Структурна модель виконання концепції планування території регіону

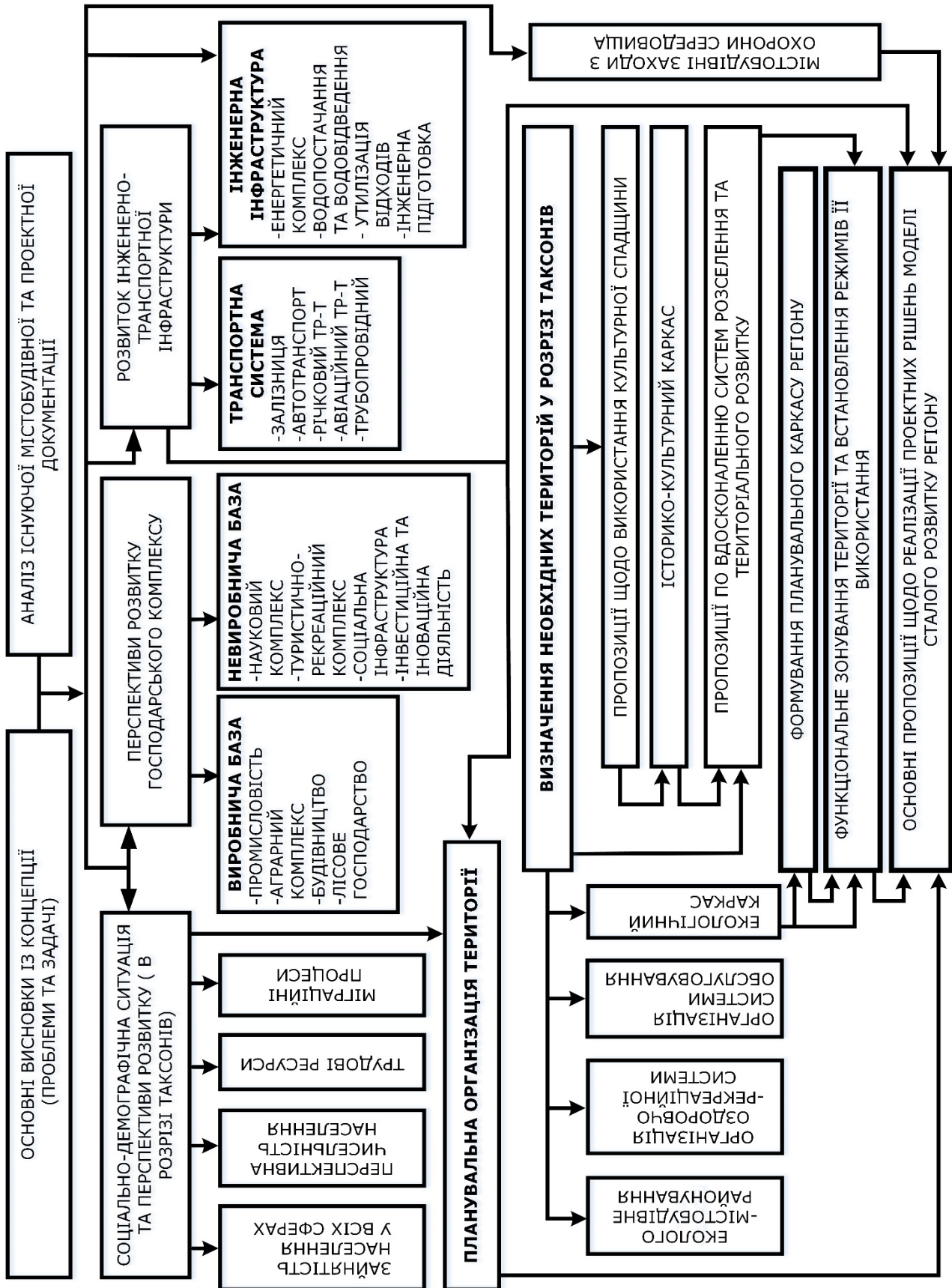

Рис.5. Структурна модель виконання схеми планування території регіону

Рис.6. Оцінка природно-ресурсного потенціалу таксонів на прикладі Полтавської області

Рис.7. Економічний розвиток таксонів на прикладі Полтавської області

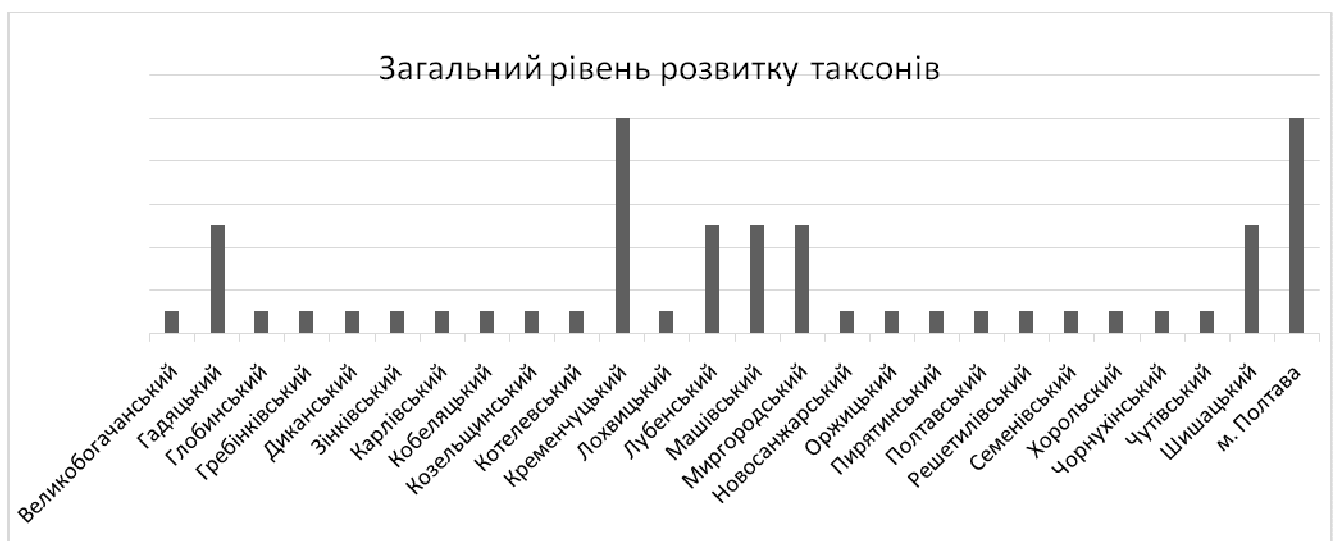

Рис.8. Загальний рівень розвитку таксонів Полтавської області

Рис 9. Принцип формування екологічного каркасу та екологізація планувального каркасу

В роботі пропонується при розробці містобудівної документації регіонального рівня розширити методи аналізу території регіонів за рахунок визначення *зон геопатогенного* ризику.

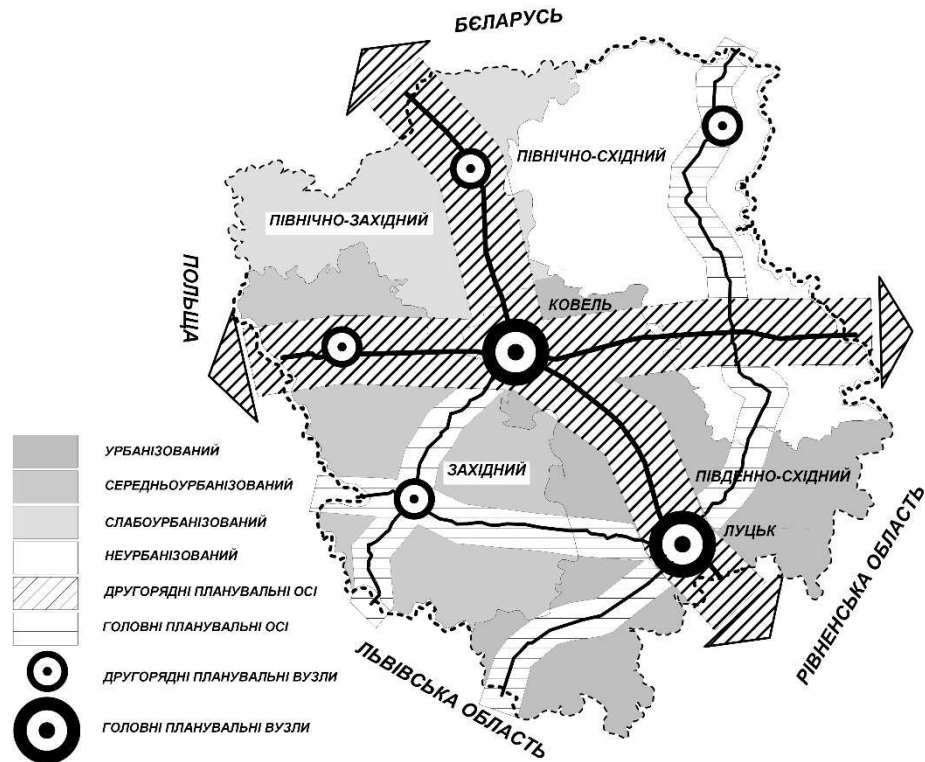
При розробці схем планування території окремих регіонів або їх сукупності характеристика геопатогенних зон зводиться до виявлення і картування геологічних чинників, генераторів патогенезу, з подальшим визначенням сигнальних зон ризику як по кожному параметру зокрема, так і у всій їх сукупності по певній території.

Планувальний каркас регіону утворюється на основі найбільш вагомих функціональних елементів природного та урбанізованого середовища (рис. 10).

Екологічний каркас регіону формується на основі розвитку екологічної мережі регіону, яка, в свою чергу, базується на територіальному розвитку екологічної мережі України (рис. 11).

Історико-культурний каркас регіону формується на основі виявлення ареалів розповсюдження пам'яток культурної спадщини на території конкретної області.

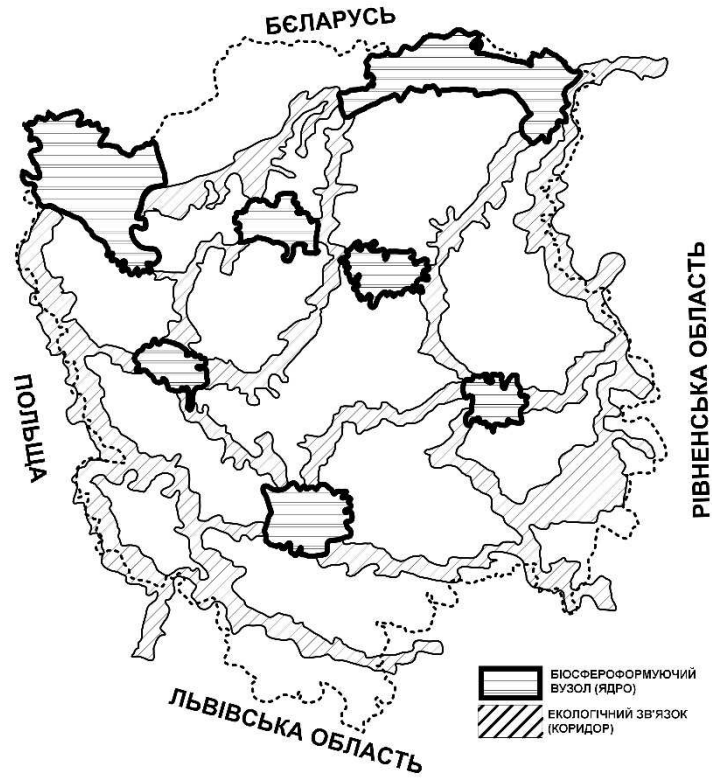
Функціональне зонування території та встановлення режимів (регламентів) проводиться також на основі суміщення перспективних планувального, екологічного, історико-культурного каркасів та планувальних обмежень, що діють на території регіону.

Інтегральне містобудівне зонування регіону є відображенням на його території багатофункціональних зав'язків. Тому воно відкриває можливості для удосконалення системи адміністративно-територіального устрою регіонів в результаті можливого об'єднання їх окремих компонентів.

Рис.10. Планувальний каркас регіону та інтегральне містобудівне зонування на прикладі Волинської області

Рис.11. Схема перспективного розвитку екологічної мережі Волинської області (екологічний каркас)

Для визначення *інвестиційно-привабливих територій* пропонується розглянути основні фактори, що впливають на формування перспективного напрямку розвитку території регіону: відносно стабільні та динамічні.

В таблиці 2 наведено відносні показники, які, на думку автора, впливають на ступінь інвестиційної привабливості території.

$$I_{зн.тер.} = f\{EX, IN\} \quad (1)$$

де EX – сумарне значення зовнішніх містобудівних показників;

IN – сумарне значення внутрішніх (локальних) показників території регіону, або його складових частин.

Сума значень зовнішніх показників:

$$EX = \sum (a_i + b_i + c_i + d_i) \quad (2)$$

Сума значень внутрішніх показників:

$$IN = \sum (e_i + f_i + g_i + h_i + i_i + k_i + l_i + m_i + n_i + o_i + p_i) \quad (3)$$

Встановлено, що внаслідок дії ринкових механізмів на ступінь перспективного розвитку регіонів, як правило, більший вплив мають зовнішні показники (EX). Особливо це стосується прикордонних територій. Але й внутрішні показники (IN) в сукупності можуть зіграти вирішальну роль.

Наведена модель дозволяє визначити відносне вагове значення зовнішніх та внутрішніх характеристик та інтегральний показник оцінки значущості територій як всього регіону, так і його складових частин.

Таблиця 2

Показники оцінки значущості територій регіону

Статус показників	№ п/п	Вага	Найменування оцінки	Індекс показника	Значення показника	Характеристика показника
1	2	4	3	5	2	6
Зовнішні	1.	α_1	Ієрархічний статус території в системі розселення	a_1	1	країна
				a_2	2	міжобласна система розселення
				a_3	2	область
				a_4	4	адмінрайон
				a_5	4	міжрайонна система розселення
	2.	α_2	Розташування території регіону або її частини в планувальній системі країни	b_1	2	в транскордонній зоні
				b_2	3	в зоні впливу міжнародних транспортних коридорів
				b_3	1	в зоні впливу загально державних транспортних магістралей
				b_4	3	на приморських територіях
				b_5	2	в зоні впливу крупних морських портів міжнародного значення
	3.	α_3	Наявність значних курортологічних ресурсів	c_1	3	міжнародного значення
				c_2	2	загальнодержавного значення
				c_3	1	місцевого значення

Внутрішні	4.	α_4	Наявність визначених культурологічних ресурсів	d_1	3	світового та міжнародного значення
				d_2	2	національного значення
				d_3	1	місцевого значення
	5.	β_1	Наявність корисних копалин	e_1	3	державного значення
				e_2	1	місцевого значення
	6.	β_1	Наявність родючих земель	f_1	3	високої якості (високогумусні чорноземи)
				f_2	2	середньої якості (сірі лесові , малогумусні чорноземи)
				f_3	1	низької якості (дерново-підзолисті, болотні)
	7.	β_2	Рівень забруднення території (об'єм викидів в повітря т/кв.км)	g_1	1	високий (більше 13 т/кв.км)
				g_2	2	середній (10-13 т/кв.км)
				g_3	3	низький (менше 10 т/кв.км)
	8.	β_3	Наявність геопа-тогенних (ГПЗ) та геодеструктивних (ГДЗ) зон	h_1	1	високий ступінь небезпеки
				h_2	2	середній ступінь небезпеки
				h_3	3	низький ступінь небезпеки
	9.	β_4	Рівень водозабезпеченості природними ресурсами (тис.м ³ /особу)	i_1	3	високий (1,01-4,0 тис.м ³ /особу)
				i_2	2	середній (0,60-1,0 тис.м ³ /особу)
				i_3	1	низький (0,10-0,59 тис.м ³ /особу)
	10.	β_5	Рівень урбанізації (% міського населення)	j_1		високий (вище 55 %)
				j_2		середній (50-55 %)
				j_3		низький (нижче 50 %)
	11.	β_6	Відносний рівень економічного розвитку, ВВП/особ. (коефіцієнт відносно середнього)	k_1		високий (вище 1,1)
				k_2		середній (0,9-1,1)
				k_3		низький (нижче 0,9)
	12.	β_7	Рівень забезпечення транспортною інфраструктурою (км на тис.км ²)	l_1		високий (автодоріг понад 280, залізниці вище 36 км на тис.км ²)
				l_2		середній (автодоріг 260-280, залізниці 30-36 км на тис.км ²)
				l_3		низький (автодоріг до 260, залізниці до 30 км на тис.км ²)
	13.	β_8	Рівень забезпеченості соціальною інфраструктурою	m_1		високий – вище середнього
				m_2		Середній – середній
				m_3		низький – нижче середнього
	14.	β_9	Рівень забезпечення	n_1		високий – вище середнього
				n_2		середній

		інженерною інфраструктурою	n_3		низький – нижче середнього
15.	β_{10}	Демографічна ситуація	o_1		позитивний приріст
			o_2		нульовий приріст
			o_3		негативний приріст
16.	β_{11}	Відповідність структури господарського комплексу сучасним вимогам розвитку господарства	p_1		Відповідає
			p_2		частково відповідає
			p_3		не відповідає

Примітки: 1) для областей показники приймаються відносно середньодержавного рівня;
2) для адмінрайонів – відносно середньообласного рівня.

$$I_{зн.тер.} = (\sum(\alpha_i EX) + \sum(\beta_j IN)) / \sum \Sigma_{max} \quad (4)$$

де α, β – вагові значення показників оцінки EX, IN у формуванні інвестиційного попиту на територію регіону;

Σ_{max} – максимальне значення ступеня значущості (привабливості) території (показник визначений максимальними містобудівними показниками оцінки).

На підставі розрахунків можна визначити ступінь значущості території, що розглядається в регіоні, з точки зору інвестиційної привабливості (рис.12).

Рис.12. Шкала оцінки привабливості території регіону

У четвертому розділі – «Апробація уніфікованої структурної моделі при розробленні схем планування території регіонів різного типу» наведений аналіз застосування методів планування територій регіонів України, викладених в попередніх розділах даного дослідження, при розробці відповідної проектної документації на прикладі концепцій та схем планування території Волинської, Полтавської та Донецької областей.

Аналіз розроблення концепцій та проектів схем планування території трьох розглянутих областей з застосуванням єдиної методики, дозволяє виявити значні розбіжності як в оцінці сучасного стану, так і в потенційних можливостях їх розвитку, перспективному функціональному зонуванні території, рамкових умовах та рекомендованих режимах використання території визначених зон.

Так, для Волинської та Полтавської областей, незважаючи на ступінь їх сучасного економічного розвитку (Волинська область є дотаційним регіоном в той час як Полтавська – регіоном донором) спільним є те, що обидві вони мають резерв екологічної ємності. При вдалому (у відповідності до їх потенційних можливостей) виборі напрямків розвитку економічної бази та залученні відповідних інвестицій в обрані галузі економіки, ці регіони мають можливість успішного економічного розвитку з нарощуванням містобудівної діяльності, включаючи й додатковий територіальний розвиток ряду поселень та частковим збільшенням антропогенного навантаження. За умов успішного розвитку економічної бази, ці області можуть стати «зоною поглинання» потоку безповоротної міграції населення, який в наш час, нажаль, спрямований за межі країни. Ці області як просторові «полюси зростання» можуть розглядатись і як територія – протипага інтенсивного освоєння, в наш час зони «екологічної релаксії» та реорганізації господарства. Зон, в яких більшою мірою відбувається «зародження» такого потоку. В Волинській області одним з основних чинників її перспективного розвитку є транскордонне положення. Для Полтавської – наявність корисних копалин, включаючи енергетичні (нафту і газ) та одних з найбільш родючих земель в державі.

Що стосується Донецької області, картина зовсім інша. Техногенне та антропогенне навантаження на більшу частину територій області досягло катастрофічних масштабів, що викликало значне підвищення захворюваності і смертності населення та деградацію оточуючого середовища. В зв'язку з цим, екологічні проблеми в області досягли кризового рівня і їх вирішення має пріоритетне значення. В той же час в зв'язку із зменшенням попиту на світових ринках на продукцію пріоритетних в даний час для області галузей виробництва (вугледобувна та металургійна) та нерозвиненістю внутрішнього ринку, значні проблеми виникли й в економіці області. Регіон з локомотиву вітчизняної економіки та основного експортера продукції перетворився в дотаційний. Основним рецептом виходу з кризового стану є реструктуризація галузевої структури економіки, технологічне удосконалення існуючих галузей виробництва на основі наукоємних та екофільних технологій, пріоритетний розвиток третинного сектору економіки, що в значній мірі дозволить не тільки оздоровити економічну ситуацію, але й покращити екологічний стан регіону.

Для покращення екологічного стану необхідно передбачити максимальний розвиток екологічного каркасу області з застосуванням відповідних режимів використання на території елементів екологічної мережі.

В області необхідно застосувати жорсткий режим регулювання містобудівної діяльності та антропогенного і техногенного навантаження в зонах, де ці показники значно перевищують нормативні. В той же час, передбачається

економічний та містобудівний розвиток в районах з малим та середнім рівнем урбанізації.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

В результаті проведеного дослідження можна сформулювати такі наукові висновки:

1. Ретроспективний аналіз робіт по плануванню територій та методологій, які використовувалися в різний час при виконанні цих робіт, свідчить, що жодна з моделей, які існують та апробовані в інших країнах, в повній мірі не відображає специфіки процесів, що відбуваються сьогодні в Україні.

Це доводить необхідність створення нової уніфікованої структурної моделі виконання містобудівних робіт з соціально-економічного та територіального розвитку регіонів України, яка б, з одного боку, синтезувала в собі позитивний накопичений досвід виконання подібних робіт, а з другого, враховувала особливості і проблеми розвитку конкретних регіональних утворень та базувалася б на нових підходах, новій ідеології, передових технологіях, досягненнях науково-технічного прогресу та нових наукових поглядах.

2. Основною метою створення такої структурної моделі є надання в містобудівних роботах регіонального рівня, на базі всестороннього аналізу існуючого потенціалу регіону, пропозицій по створенню передумов для сталого розвитку територій, всестороннього розвитку людини, покращення якості існуючого природного середовища та охорони об'єктів культурної спадщини, вдосконалення управління регіонами.

3. Територія регіонів може розглядатися лише як складна динамічна регіональна система відкритого типу, яка постійно знаходиться у стані динамічної рівноваги і для якої характерна наявність тісних зовнішніх та внутрішніх зв'язків, а також невизначеність результатів вибору. Таким чином, структурна модель повинна містити не лише пропозиції по вибору того чи іншого шляху розвитку регіону, але і встановлювати жорсткі рамки (обмеження), в яких можливо здійснювати вибір розвитку регіональної системи.

4. Таким рамковим обмеженням практично для всіх регіонів України може стати виділення територій під розвиток екологічної мережі та створення умов для формування екологічного каркасу регіонів, який, в свою чергу, пов'язаний зі встановленням регламентів та режимів використання території регіону.

5. В якості основних критеріїв забезпечення сталого розвитку регіональних містобудівних систем, на яких має базуватися структурна модель, виступають наступні: територія регіону повинна мати високу екологічну ефективність; регіон повинен характеризуватися високою техніко-економічною ефективністю; регіон повинен мати високу соціальну ефективність; в регіоні повинен бути реалізований принцип культурної ефективності; регіон повинен характеризуватися ефективністю регіональної планувальної структури; регіон має бути керованим з високим рівнем ефективності управлінських рішень

6. Серед факторів, що обумовлюють подальший розвиток регіонів на різних етапах розвитку містобудівної політики в країні, впливають на розвиток регіональної містобудівної системи та формування планувальної структури

території регіонів, найбільш вагомими групами факторів є: геополітичне положення, природно - кліматичні, соціально-економічні, екологічні, історико-культурологічні.

7. Головною метою розробки схем планування території регіонів в сучасних умовах є створення перспективної моделі використання території області на основі її оптимальної організації, яка б відповідала основним принципам регіональної політики України і сприяла створенню умов для сталого розвитку території регіону.

Отримані наукові результати визначили необхідність і надали можливість:

1. Узагальнити еволюційні зміни в методології, постановці мети, задач, зміні пріоритетів та методів виконання робіт з планування території на різних етапах формування суспільства.

2. Структурувати основні критерії, що визначають сталий розвиток містобудівних регіональних систем та фактори, що впливають на розвиток регіонів.

3. Створити уніфіковану структурну модель виконання концепцій та схем планування території регіонів.

4. Запропонувати механізм пофакторної оцінки потенціалу та рівня розвитку окремих територіальних таксонів регіону та екологічного стану регіону в цілому.

5. Запропонувати механізм визначення інвестиційно привабливих територій в регіоні.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях

1. Айлікова Г.В. Досвід розробки схем планування територій областей в сучасних умовах / Г.В.Айлікова // Містобудування та територіальне планування. – Київ. КНУБА, 2001. – Вип.10. – С. 4-8.

2. Айлікова Г.В. Програма розробки «Схеми планування території Волинської області» / Г.В.Айлікова // Містобудування та територіальне планування. – Київ. КНУБА, 2003. – Вип.14. – С. 3-6.

3. Айлікова Г.В. Аналіз ресурсного потенціалу області як основа прийняття рішень при розробці містобудівної документації регіонального рівня / Г.В.Айлікова // Містобудування та територіальне планування. – Київ. КНУБА, 2004. – Вип.18. – С. 3-7.

4. Айлікова Г.В. Визначення зон гепатогенного ризику при розробці містобудівної документації регіонального рівня / Г.В. Айлікова, Р.В. Канівець // Містобудування та територіальне планування. – Київ. КНУБА, 2005. – Вип.20. – С. 3-711-16.

5. Айлікова Г.В. Планування територій на регіональному рівні (на прикладі Донецької області) / Г.В.Айлікова // Містобудування та територіальне планування. – Київ. КНУБА, 2005. – Вип.22. – С. 12-17.

6. Айлікова Г.В. Пропозиції по застосуванню геоінформаційних систем в

єдиній територіальній системі Волинської області / Г.В. Айлікова, В.В. Янчук // Містобудування та територіальне планування. – Київ. КНУБА, 2006. – Вип.25. – С. 23-30.

7. Айлікова Г.В. Еволюційні зміни в підходах до виконання робіт з планування територій на регіональному рівні / Г.В. Айлікова // Містобудування та територіальне планування. – Київ. КНУБА, 2008. – Вип.29. – С. 4-10.

8. Айлікова Г.В. Особливості розвитку регіональних систем / Г.В. Айлікова // Містобудування та територіальне планування. – Київ. КНУБА, 2008. – Вип.30. – С. 4-11.

Статті в наукометричних виданнях

9. Айлікова Г.В. Планувальні аспекти управління розвитком регіонів / Г.В. Айлікова // Управління розвитком складних систем. – Київ. КНУБА, 2014. – Вип.19. – С 143-149.

Статті в інших виданнях

10. Айлікова Г.В. Досвід планування території Волинської області / Г.В. Айлікова // Досвід та перспективи розвитку міст України. – Київ. Ін-т «Діпромісто», 2003. – Вип.2. – С. 86-94.

Статті в збірниках наукових конференцій

11. Айлікова Г.В. Принципи розробки містобудівної документації регіонального рівня на основі аналізу ресурсного потенціалу області / Г.В. Айлікова // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Природно-ресурсний потенціал в системі просторового розвитку. НАН України. ІРД. Ред.-кол.: відп.ред. М.І.Долішній. – Львів, 2004. – Вип. 2 (XLVI). – С. 95-99.

12. Айликова А.В. Роль схем планировки территории регионального уровня для обеспечения устойчивого развития территории / А.В. Айликова // Проблемы природопользования и экологическая ситуация в Европейской России и сопредельных странах: Материалы V Междунар. Научн. конф. 28-31 октября 2013 г. – М.; Белгород: КОНСТАНТА. – 2013. – С. 6-9.

АНОТАЦІЯ

Айлікова Г.В. «Методологічні основи планування території регіонів України» - направах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеню кандидата технічних наук зі спеціальності 05.23.20 – містобудування та територіальне планування – Київський національний університет будівництва та архітектури, МОН України, Київ, 2014.

В дисертації розглянуто місце містобудівної документації регіонального рівня в сучасних умовах впровадження ринкових відносин, гуманізації суспільства, нових поглядів на використання ресурсного потенціалу регіонів та пошуку європейських шляхів розвитку.

В дослідженні проаналізовано зміни пріоритетів та цілей в роботах з планування територій, починаючи з робіт епохи Відродження до нашого часу.

Автором регіон розглядається як складна динамічна містобудівна система (РМС) з усіма притаманними їй особливостями. Висвітлені питання побудови

просторової моделі розвитку регіону та його окремих складових, визначені цілі, принципи та критерії його сталого розвитку, а також основні фактори, що впливають на розвиток РМС. В роботі представлені алгоритм та сукупність методів розроблення містобудівної документації регіонального рівня.

Апробація запропонованих єдиних методичних основ розглянута на прикладі трьох областей України.

Ключові слова: планувальна структура регіону, функціональне зонування території, режим використання функціональних зон, сталий розвиток регіонів.

АННОТАЦИЯ

Айликова

А.В. «Методологические основы планировки территорий регионов Украины» - на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата технических наук по специальности 05.23.20 – градостроительство и территориальное планирование – Киевский национальный университет строительства и архитектуры, МОН Украины, Киев, 2014.

В

диссертации рассмотрено место градостроительной документации регионального уровня в современных условиях внедрения рыночных отношений, гуманизации общества, новых взглядов на использование ресурсного потенциала регионов и поиска европейских путей развития.

В исследовании проанализированы изменения приоритетов и целей в работах по территориальному планированию, начиная с работ эпохи Возрождения до наших дней.

Автор рассматривает регион как сложную динамическую градостроительную систему (РГС) со всеми присущими ей особенностями. В работе отражены вопросы построения пространственной модели развития региона и его отдельных составляющих, определены цели, принципы и критерии устойчивого развития региона, а также основные факторы, которые влияют на развитие РГС.

Особое внимание уделяется принципам формирования планировочного, экологического и историко-культурного каркасов в регионе, а также выявлению рамочных условий освоения территории региона и определению режимов использования территории сегодня и на перспективу.

Рамочные условия предлагается определять исходя из условий создания экологического каркаса территории региона, формирование которого сегодня чрезвычайно важно, и, в то же время, очень затруднено из-за сложившейся градостроительной ситуации.

В работе предлагается расширить методы анализа территории регионов за счет выявления зон геопатогенного риска на уровне отдельных таксонов.

Отдельно даются предложения по определению и оценке инвестиционно-привлекательных территорий в регионе.

Представлены алгоритм и методика выполнения градостроительной документации регионального уровня.

Апробация методики рассмотрена на примере трех областей Украины.

Ключевые слова: планировочная структура региона, функциональное зонирование, режим использования функциональных зон, устойчивое развитие регионов.

ABSTRACT

Aylikova G.V. "Methodological foundations of planning the regions of Ukraine" - manuscript.

Dissertation for the degree of candidate of technical sciences, specialty 05.23.20 - Urban Development and Territorial Planning - Kyiv National University of Construction and Architecture, Ministry of Education of Ukraine, Kyiv, 2014.

In the dissertation the place of regional planning documentation in modern conditions in the introduction of market relations, the humanization of society and new ideas about the use of the resource potential of European regions and finding ways of development.

This report analyzes the changing priorities and objectives in the work of planning areas, ranging from the work of the Renaissance to the present.

The author of the region is seen as a complex dynamic urban system (RMS) with all its features. The question of construction of a model of development of the region and its individual components, defined objectives, principles and criteria for sustainable development and the main factors that affect the development of PMC. This paper presents an algorithm and a set of methods for urban planning at the regional level.

Testing the proposed unified methodological foundations considered as an example of the regions of Ukraine.

Keywords: regional planning structure, functional zoning mode using functional areas, sustainable development of the regions.